

INFLUENȚA ÎNVĂȚĂTURII LUI H. BOERHAAVE ÎN TRANSILVANIA

I. Spielmann

Influența învățaturii lui H. *Boerhaave* (1668—1738), de la a cărei naștere au trecut 300 de ani, numit pe drept cuvânt de ilustrul său elev Albrecht *Haller* „dascăl al întregii Europe“ (*Communis totius Europae praeceptor*), s-a resimțit din plin și la nivelul medicinei ardelenene.

Începînd cu secolul al XVI-lea — în lipsa unei facultăți locale de medicină — o bună parte a tinerilor ardeleni necatolici, plecați pentru studii medicale în străinătate, au luat drumul Olandei, unde beneficiau de ajutoare și burse. Mulți dintre ei au studiat medicina la Leyda, unde celebrul H. *Boerhaave* își ținea prelegerile clinice.

În același timp uni membri ai aristocrației ardelenene, captivați de faima maestrului olandez, s-au adresat acestuia în scris, cerînd sfaturi medicale. I. *Pataki* semnaleză existența unor scrisori ale lui *Boerhaave*, datate din anul 1721—22, adresate contelui Sándor *Teleki*, în care la solicitarea aristocratului maghiar, *Boerhaave* dă sfaturi pentru tratamentul ftiziei pulmonare a contesei *Teleki*. El recomandă între altele consumarea abundentă a laptelui de mîgăriță (1).

I. ANTALL: O SCRISOARE IN LIMBA MAGHIARA A LUI V. BABES

PROF. DR. VICTOR BABES

BUCURESTI

1. nov. 1905

Mi s'ya bizelt elno'ra!

Értvekedem mi'gya bizelt elno'ra -
ismet ugy is' a Kiu. orvosegylelet.
bizelt tagjainak leveljei tagjai-
va valo me'gvala'rtasom ort me'gya
erfelt k'orlatomak kifeje'se.

Egy me'g bizelt to'la' annal is ka'bb
moghatott mi'nt hogy a Kiu. orvosegyle-
let magas hivato'sat is k'orlato'
gyar'itott isme'ny es nagysa'ba-
csu'ltom hogy qu'lor mi'nt hogy
dogjai mi'ndig ki'alo' h'as'at'nya
es jo'indulat'at h'as'at'ottak
ira'nyomban.

Mi'ndon me'gyent'ek a'c' n'at'ant
is' ki' em' h'as'at' ked'ya a' Kiu.
orvosegylet bizelt tagjainak mely
k'orlatomak kifeje'se.

Mi'ndon k'orlat' bizelt'at'at

1. 1. 1905

Scrisoarea lui V. Babes adresata' pre'sedintelui Societa'tii medicale regale
din Budapesta.

Tinerii ardeleni, care s-au perindat la Leyda, în timpul lui *Boerhaave* au fost pe de o parte înscriși în matricolele facultății ca studenți ordinari, pe de altă parte au fost medici tineri, absolvenți ai universităților germane, care au venit la Leyda, atrași de faima maestrului și dornici de a-și perfecționa cunoștințele (2). Astfel a fost cazul medicilor ardeleni Fr. *Páris Pápai* junior, (născut în anul 1689) și A. *Ajtai* (1672—1733) care au obținut titlul de doctor la Halle în 1714 și pe care îi găsim înscriși în februarie 1715 la Facultatea de medicină din Leyda. În activitatea lor de mai târziu din Ardeal, s-au dovedit practicieni destoinici, fără a avea însă vreo activitate literară deosebită.

A. *Wachsmann* din Sibiu a obținut diploma de medic în aprilie 1722 la Halle, dar în august al aceluiași an numele său apare în matricolele Universității din Leyda. În schimb, brașoveanul Johannes Fr. *Mylius* (1698—1764) după studii făcute la Halle și Strassburg, se înscrie la Leyda în 1724, unde obține doctoratul cu disertația inaugurală „*Morbos eorumque affinitatem ex incompletis motibus haemorrhagicis octos sistens*” în același an. *Mylius* practică mai târziu medicina și farmacia la Brașov (3).

Renumitul medic ardelean *Sámuel Pataki* I. (1692—1766) ne relatează în jurnalul său (4), despre studiile sale, făcute la Leyda, despre prelegerile lui *Boerhaave*, *Albinus* și alții pe care le-a audiat în 1723. *Pataki* își termină studiile la universitățile germane (1726). În activitatea sa de mai târziu ca „fizicus” la Dej și Cluj, el s-a bucurat de o mare faimă, fiind supranumit de contemporani „*Aesculapius Dacicus*”. Autor al mai multor lucrări originale. În „*Observații clinice*” (manuscris) *Pataki* se referă deseori la aforismele lui *Boerhaave* (5).

Tot la Leyda a studiat în 1717—18 *Stephanus Birtelius* din Sibiu, pe atunci în vîrstă de 22 ani, a cărui soartă ulterioară nu o cunoaștem.

O mărturie elocventă a peregrinării mediciniștilor ardeleni la Leyda o constituie un manuscris medical din fondul Arhivelor Slatului din Sibiu, semnalat de P. *Cernavodeanu* în 1966. Alături de însemnările făcute la un curs de fizică a lui I. *Newton*, audiat la Londra în ianuarie 1711, pe paginile 180—221 ale manuscrisului figurează notițele despre „*Collegium publicum Domini Doctor Boerhaave, prof. Lugd: „De viribus medicamentorum*” (6).

Numele studentului sau medicului care a făcut aceste însemnări, nu figurează în manuscris. În ce privește persoana sa, unii istorici ai medicinei din țara noastră cred că e vorba despre binecunoscutul medic și mineralog *Sámuel Köleséri* (1663—1732) din Sibiu, savant renumit, membru al Academiei Imperiale Leopoldine. Într-adevăr, *Köleséri* a studiat atît la Londra cît și la Leyda, dar probabil în ultimul deceniu al sec. XVII, deci într-o perioadă anterioară numirii ca profesor a lui *Boerhaave* la Leyda (7).

Alții presupun că notițele au fost făcute de *Franciscus Páris Pápai* jun. sau *Andreas Ajtai*. Dar, cum s-a arătat, ambii medici s-au înscris la Leyda abia în 1715 (*Ajtai* și-a făcut o parte din studiile sale în Anglia).

Mai aproape de adevăr ne pare supoziția lui P. *Cernavodeanu* și anume, că manuscrisul ar aparține cunoscutului medic maghiar *Johann Adam Rayman* (1690—1770), care își obține gradul de doctor în medicină la Leyda, în 1712 cu disertația inaugurală „*De praecipuis diversitatis morborum fundamentis et curatione diversa*”. Totuși, nu se cunoaște faptul ca *Rayman* să fi făcut studii la Londra. De altfel, el a fost un autor cunoscut al vremii sale, membru al Academiei Imperiale Leopoldine. Observațiile sale anatomo-patologice, publicate în revista acestei Academii „*Ephemerides*”, au fost elogios relateate de G. B. *Morgagni*, în lucrarea sa capitală „*De sedibus et causis morborum...*” (8).

Ca autor al manuscrisului, nu-l putem exclude nici pe Johann Georgius Vette, medic din Sibiu, care după peregrinări la facultățile germane, trece în Anglia și Olanda, și obține în 1711 la Universitatea olandeză din Harderwijk, titlul de doctor cu disertația inaugurală „De catamenis” (9).

La Biblioteca documentară Teleki-Bolyai din Tg.-Mureș am găsit (împreună cu Lázár Sz. Carola) în 1960, un manuscris medical (de 190 pagini), intitulat „De febribus in genere”, respectiv „Tractatus praxim medicam” care are o anexă de 16 pagini, însemnări date din anii 1713—1714 (10). Prescurtările personale ale autorului acestui jurnal fiind greu de descifrat, n-am putut desluși textul în întregime, totuși reiese că, autorul lui a audiat în noiembrie 1714, cursurile lui H. Boerhaave la Leyda. Există în acest jurnal și alte referiri la profesorii Facultății de medicină din Leyda. Manuscrisul ca atare e o descriere clinică detaliată a simptomatologiei și tratamentului bolilor febrile și infecto-contagioase, bazată pe o concepție clinică apropiată de cea a lui Boerhaave. Faptul că, manuscrisul „De febribus in genere” a fost adus în Transilvania, de fostul student din Utrecht Șt. Mátyus ale cărui adnotații figurează pe text, face verosimilă presupunerea că el este opera unui alt student ardelean.

După moartea lui Boerhaave învățătura sa s-a răspândit la toate facultățile de medicină din Olanda. La Utrecht, catedra de clinică medicală (Institutiones et praxeos medicae) a fost condusă de elevul lui Boerhaave, Johannes Oosterdyk-Schacht (1704—1792), autorul lucrării concepute în stil boerhaavian: „Institutiones medicinae practicae ad auditorum potissimum usum in epitomen redacta”, Utrecht 1747, 1767 (11).

Tot la Biblioteca doc. Teleki-Bolyai din Tg.-Mureș se află un manuscris intitulat „Pathologiam et semioticem Boerhaavi” transcris după prelegerile lui J. Oosterdyk-Schacht de către studentul ardelean Șt. Mátyus (1725—1802) în anul 1755 (12). Celebrul „fizicus” din Tg.-Mureș și-a făcut studiile medicale la Utrecht între 1754—56.

Manuscrisul — fragment de curs — e de fapt un comentariu al lucrării capitale a lui H. Boerhaave „Institutiones medicae” editată pentru prima dată la Leyda în 1713. El abordează doar unele capitole ale lucrării vizate, având în total 179 pagini și următoarele subcapitole: Pathologia 1—39, Aethiologia 40—96, Simptomatologia patologică 97—115, Semiotica 116—179. Din confruntarea manuscrisului cu lucrarea lui Boerhaave reiese că subcapitolele despre fiziologie, igienă, terapeutică, antidoturi, au rămas necomentate.

Comentariile lui Oosterdyk-Schacht sînt fidele învățăturii boerhaaviene. Ele explică pe larg noțiunile de patologie și diferitele boli, referindu-se la paragrafele din „Institutiones medicae”. De aceea, pentru a putea fi înțeles, textul manuscrisului trebuie tot timpul confruntat cu lucrarea lui Boerhaave.

Dar comentariul lui Oosterdyk-Schacht e mai mult decît o exegeză boerhaaviană dogmatică. Oosterdyk-Schacht alături de maestrul său, se referă deseori la Ramazzini, Fernel, Mead și la alți autori contemporani. Fervent admirator al concepțiilor newtoniene, autorul comentariilor deși se situează pe concepția eclectică a lui Boerhaave, înclină mai mult spre concepția iatromecanică. Pătruns ca și maestrul său de respectul faptelor față de orice teorie, profesorul din Utrecht se dovedește a fi un abil observator clinic. El semnalează între altele: tulburările funcționale ale persoanelor neuroastenice în cazul schimbărilor bruște ale tensiunii barometrice, descrie fidel simptomele clinice ale uremiei, dă o explicație realistă a mecanismului icterului și pune în legătură acest simptom cu trecerea — bilei împiedicată de a ajunge în duoden — în sînge. Combate părerea autorilor neogalenisti că, hipersecreția mucusului în tractul gastro-duodenal ar fi un simptom nociv organismului și arată

rolul protector al hipersecreției de mucus în unele afecțiuni. În poziție în spitalul lui *Boerhaave*, alături de o dietetică rațională, pentru călirea organismului, prin educația fizică, pentru propagarea gimnasticii medicale.

Atît *Șt. Mátyus*, cît și un alt medic ardelean *Pataki S. II.* (1731—1804), mai tîrziu „fiziçuș” la Cluj, medic botanist și autor al unor lucrări medicale despre scarlatină, și-au elaborat disertațiile inaugurale sub conducerea lui *Oosterdyk-Schacht*. *Pataki* cu lucrarea „*Tezes medicæ XXXV*” în 1758. *Șt. Mátyus* cu două lucrări în 1756, prima o disertație despre melancolie, a doua „*Positiones medicæ inaugurales de irritabilitate*”. Ultima lucrare dovedește că atît profesorul din Utrecht, cît și elevul său ardelean s-au dovedit receptivi față de concepțiile fiziologice ale lui *A. Haller*, care reprezentau în perioada dată noul în medicină.

Asimilarea concepțiilor boerhaaviene și simțul față de nou a caracterizat de altfel vasta operă medicală a lui *Șt. Mátyus*. Precursor al igienei în țara noastră, atît în lucrarea sa în două volume „*Diaetetica*” (1762, 1766), cît și în marea sa lucrare „*Diaetetica veche și nouă*” în 6 volume, (1787—93), în limba maghiară, cu extindere de peste 3000 pagini, — spiritul învățaturii boerhaaviene e prezent nu numai prin citate, dar și prin însăși asimilarea esenței învățaturii maestrului olandez. Întreaga operă e fundamentată din punct de vedere fiziologic. Ea acordă o atenție deosebită observării faptelor, influenței factorilor de mediu în geneza bolii și în păstrarea sănătății. Faptele prezentate sînt explicate pe baze fizico-chimice. Importanța, pe care *Mátyus* o acordă prevenției, gimnasticii medicale, măsurilor de sănătate publică, pledează deopotrivă ca dovadă a aserțiunii de mai sus.

Celor relatate trebuie să mai adăugăm și influența rodnică, suferită de medicina ardeleană din partea vechii școli medicale vieneze, fondată de *Gerard van Swieten* — continuarea tradițiilor boerhaaviene (13).*

* Pe această cale ne exprimăm mulțumirile noastre profesorului *E. Farczady* (Tg.-Mureș) și doctorului *A. Huttman* (Brașov) pentru ajutorul prețios acordat la elaborarea lucrării.

Sosit la redacția: 1 august 1968.

Bibliografie

1. I. PATAKI: *Erdélyi Orvosí Lap*, 1921 nr. 24. cit. *Magyary-Kossa Gyula: Magyar Orvosí Emlékek*. I. 1929. p. 75. 2. *Verzeichnis des Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Utrecht in den Jahren 1643—1885*. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*. Tom. 22. 1889.; FR. SCH.: *Siebenbürgische Studierende an der Universität Harderwyjk*. *Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* Tom. XV. 1892. 3. FR. TEUTSCH: *Studierende aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Leyden, 1575—1875*. *Archiv der Vereins für siebenbürgische Landeskunde*. Tom. XVI. 1880. p. 204. 4. I. PATAKI: *Pataki Sámuel*: în „*Erdélyi Orvosok*”, Cluj, s. a. *Șt. WESZPRÉMI: Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae*. Biografia, Centuria altera, pars prior. Viennae, 1778. p. 162. 5. PATAKI SÁMUEL I.: *Observationes Clinicae*. Bibl. Univ. Cluj. M.S. 1875. 6. A. HUTTMAN (Brașov): *Comunicare personală*; 7. ȘT. WESZPRÉMI: *Succinta medicorum ... Biografia*. Centuria. I. Lipsiae, 1774. p. 82. 8. WESZPRÉMI: *Succinta medicorum*. I. p. 154—158. 9. WESZPRÉMI: *Succinta medicorum*—Centuria altera, p. 202. 10. *De febris* în genere. Bibl. doc. *Teleki-Bolyai*. M.S. nr. 67. 11. *Album Studiosorum Academiae Rheno-Trajectinae*, MDXXXVI—MDCCCLXXXVI. *Ultrajecti*, 1886. p. 70. 12. I. OOSTERDYK-SCHACHT: *Pathologiam et semioticem Boerhaavi*. Bibl. doc. *Teleki-Bolyai* M.S. nr. 222. 13. E. LESKY: *Albrecht von Haller, Gerard van Swieten und Boerhaavens Erbe*. *Extras din „Gesnerus”* 15/1958 p. 120—140.